

netočni i spekulativni te da se iz netočnosti ontološkog dokaza ne smije zaključiti da je egzistencija Boga kao nerealnijeg bića (*Ens realissimum*) nemoguća. Na koncu otkriva da u novovjekovnoj filozofiji problem bitka postaje problem spoznaje te da bitak nema prioritet u metafizici, da se on zaboravlja, na što je upozoravao Martin Heidegger, tragaajući za njegovim smislom. Naglašava da je po svojim pitanjima filozofija vječna (*philosophia perennis*) te da je bit filozofije u pitanjima, »prije svega u pitanju o bitku, koji je nužno jedan i vječan, jer uvijek transcendiraju svaku konačnost i svako određenje« (str. 125–126).

Nova Knjiga Josipa Planinića »(Š)to je metafizika« rezultat je njegovih dugogodišnjih filozofskih istraživanja na području prirodnih i duhovnih znanosti. Josip Planinić je znanstvenik u pravom smislu riječ, sveučilišni profesor, filozof i pjesnik. Posjeduje veliko znanje iz prirodnih i humanističkih znanosti. U knjizi donosi povijesni pregled poznatih filozofa i teologa koji su se bavili metafizikom, ne stavljajući toliko naglasak na strogo znanstvenu metodu, koliko držeći važnim istaknuti temeljna polazišta u poimanju empirijske i metampirijske zbilje, ostavljajući tako mogućnost novim promišljanjima i novim spoznajama. Objavio je nekoliko vrlo značajnih djela. Spomenimo samo neka od njih: »Kaos i kozmos«. Nebeska dinamika i deterministički kaos (Algoritam, Zagreb, 2001); »Četiri godišnja doba«, Haiku (Zagreb, 2002); »Kozmologija«, Uvod u sveučilišnu kozmologiju (Osijek, 2007).

J. Planinić piše jasnim i razumljivim jezikom. Međutim, kada je riječ o filozofskoj i teološkoj terminologiji, da bi se izbjegla dvosmislenost i nesuvislost nekih pojmova, a postigla suvislost, jasnoća i razgovijetnost, valja imati na umu njihovu analognost i višeznačnost u određenom kontekstu. Knjiga J. Planinića »(Š)to je metafizika?« može izvrsno poslužiti kao vodič kroz filozofiju ne samo studentima nego i svima onima koji se

zanimaju za istinitu spoznaju naravne i nadnaravne zbilje, za spoznaju sebe samih i svijeta u kojemu žive, za podrijetlo, smisao i svrhu vlastitog postojanja, postojanja svemira, kao i mogućnost postojanja drugih svjetova i svemira, nama još nepoznatih.

Hrvoje Lasić

Vladimir Horvat, Tonči Trstenjak, Mirrela Lenković, Stanko Špoljarić, *Marijan Gajšak*. *Sakralna umjetnost*. Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove, Grad Klanjec i Ogranak Matice hrvatske u Klanjcu, Galerija Laudato, Zagreb, 2010, 199 str.

Prije nego se osvrnem na sadržaj i strukturu vrijedne monografije *Marijan Gajšak — sakralna umjetnost*, koja je također i zbornik radova, smatram potrebnim najprije barem kratko iznijeti najvažnije crte iz biografije p. Marijana Gajšaka, isusovca. Ponajprije želim istaknuti one dijelove koji se odnose na njegovo osnovno, kao i daljnje školovanje, kao i odluku da uđe u Družbu Isusovu i postane svećenik. Mišljenja sam da će nam upravo osvrt, i još više razumijevanje ovakvoga životnog poziva p. Gajšaka, zajedno s njegovim odgovorima milosnome daru istoga poziva, zacijelo znatno olakšati i razumijevanje njegovog umjetničkoga opusa, kojim i danas služi svima nama.

1.1. Kratki osvrt na život i djelo isusovca Marijana Gajšaka

Kako su već više puta pomno zabilježili istraživači života i rada isusovca p. Marijana Gajšaka, on je rođen 18. kolovoza 1944. u Dolu Klanječkom, pokraj grada Klanjca. Od ranog djetinjstva veselio se svakom odlasku u crkvu, a kod kuće je rado »služio« svoje svete mise. Već za vrijeme njegova pohađanja osnovne škole u Klanjcu dalo se naslutiti da je Gajšakov ideal postati svećenikom.

Iz školskih dana njegovi kolege pamte i kako je već u najranijoj dobi bio zaokupljen oblikovanjem gline, toga simbola čovjekova stvaranja, ali i krhkosti, i u tome je radu, bolje reći suradnji sa zemljom — glinom, već u najranijoj dobi iskazivao veliku darovitost. Potvrđuje se to uskoro i u njegovoj mladenačkoj odluci, kada je po završetku osnovnog školovanja godine 1959. pošao u Nadbiskupsku klasičnu gimnaziju u Zagrebu. Ondje su također vrlo brzo, uz druge Gajšakove kvalitete, suučenići primijetili njegovu umjetničku nadarenost. Među inim spomenimo i Gajšakovu već ranije ugraviranu hostiju u tvrdome mramoru godine 1952. ili pak modeliranje gline i likova za prekrasne božićne jasllice, čime je već kao gimnazijalac udovoljio molbi sjemeništaraca za blagdan Božića. Već tada pokazao je tematsku usmjerenost prema liturgiji, liturgijskome izrazu, kao i izrazitoj kršćanskoj dogmatici, koja je i kasnije ostala sveprisutna u njegovu umjetničkom stvaralaštvu.

Nakon završenoga drugog razreda Nadbiskupske klasične gimnazije, 1961. godine, dakle prije pedeset godina, Marijan Gajšak je ušao u dvogodišnji novicijat Družbe Isusove u Zagrebu, te po njegovu završetku i polaganju redovničkih zavjeta nastavlja daljnje školovanje. Nakon završetka studija filozofije i teologije na Filozofsko-teološkom institutu Družbe Isusove u Zagrebu 1973. godine, na blagdan Rođenja sv. Ivana Krstitelja, 24. lipnja, zaređen je za svećenika u Zagrebačkoj katedrali. Premda se i za vrijeme ovoga studija p. Gajšak bavio likovnim radom, posebice kiparstvom i slikarstvom, o čemu svjedoče i već tada izrađeni kipovi, reljefi, biste i vitrajne kompozicije, on je već ujesen iste godine nastavio daljnje studije u Rimu i Parizu: ponajprije specijalni studij istočnog bogoslovlja na *Orijentalnom institutu* sveučilišta Gregorijana u Rimu, koji završava 1975. godine, a potom već ujesen iste godine (1975) upisuje studij kiparstva na *Accademii di Belle*

arti di Roma u Rimu, u klasi priznatoga talijanskog kipara Perikla Fazzinia. Studij privodi kraju u roku od samo tri godine, s odličnim uspjehom (1978).

Odmah potom, dakle već početkom nove akademske godine 1978/1979, p. Gajšak je nastavio i daljnji specijalni studij kiparstva u Parizu na *École nationale supérieure des Beauxarts* (Composition, Espace, Volume) u klasi prof. Michaela Charpentiera, a diplomski mu je rad usporedba renesansnog majstora Michelangela i našega Ivana Meštrovića.

Od godine 1980. odnosno po povratku u Zagreb p. Gajšak započinje na Teološko-filozofskom institutu Družbe Isusove u Zagrebu predavati i voditi kolegij *Eстетika i umjetnost u službi sakralnog*. Istovremeno se posvetio i umjetničkomu radu u širokom spektru sakralne umjetnosti. Budući da su desetak godina kasnije nastupila teška vremena velikosrpske agresije na Hrvatsku, p. Marijan Gajšak također je pratio i ovaj mukotrpan povijesni hod svoga naroda. Na svim osobit način o tome i sam svjedoči u svojem ručnom Pismu koje je uputio patrijarhu Pavlu, 2. kolovoza 1991. godine, kojim ga je molio da učini sve što može za prestanak velikosrpske agresije. Kako je p. Gajšak dijelio povijesni hod svoga naroda, vrlo lijepo se zrcali i u *Pismu prijateljima za Božić 1992. godine*. Ističem da su oba pisma objavljena u Zborniku radova sa Međunarodnoga znanstvenog skupa pod naslovom *Umjetnost Marijana Gajšaka*, koji je objavljen u Zagrebu 2008. godine (ur. p. Ivan Šestak SJ). Mislim da je prava šteta što se ovako trajne vrijednosti koje se zrcale i u ovim Gajšakovim pismima, zajedno s njihovim rukopisnim faksimilom, nisu našle i u ovoj likovnoj monografiji.

Istovremeno je p. Gajšak svojim umjetničkim djelima sudjelovao na tri skupne izložbe u zemlji i svijetu, baš kao i na samostalnim izložbama. Na skupnim je izložbama sudjelovao u Rimu (1978, Galleria L'ucesi), potom u Gliptoteci JAZU-a u Zagrebu (1982) te Galeriji

»Karas« (1987). Samostalne izložbe ostvario je pretežno u Zagrebu, i to sljedećim redom: *Izložba skulptura u sjemeništu* »Augustin Bea« (Zagreb, 1980), zatim *Izložba skulptura i crteža* u Studiju Galerije »Karas« (Zagreb, 1988), *Susret vidljivog i nevidljivog* u Salonu Galerije Antuna Augustinčića u Klanjcu (1991) te u Galeriji *Gabrijel* (1992) i u prostoru Fortezze *Navještaj retrospektive* (1993). Riječ je o Gajšakovoj posljednjoj samostalnoj izložbi koja je postavljena uz veliku izložbu *Isusovačka baština u Hrvata* u Zagrebu (1993).

Zbog zapaženih uspjeha u području likovnih umjetnosti, među kojima su i spomenute izložbe, p. Gajšak postaje godine 1987. član Hrvatskog društva likovnih umjetnika. Već slijedeće godine je i član Zajednice likovnih umjetnika Zagreb, čime mu je priznat status samostalnog umjetnika. Godine 1992. postao je član Časnog suda Hrvatskog društva likovnih umjetnika, premda je već bio teško bolestan.

1.2. Osvrt na sadržaj i strukturu monografije

Kako možemo već na prvi pogled saznati iz monografije, umjetnički opus p. Marijana Gajšaka doista je velik i reprezentativan. Budući da monografiji o kojoj govorimo nije priložen sadržaj koji bi nam omogućio sustavni pogled u strukturu knjige i umjetničkoga opusa p. Gajšaka, morali smo ga sami sastaviti, kao što će to morati učiniti i svaki čitatelj, a sve u cilju kako bismo lakše mogli doći barem do načelnog pregleda strukturalne cjelovitosti njegova umjetničkoga opusa. Tako listanjem knjige koja je pred nama na prvome mjestu nalazimo *Proslov uredništva* (str. 8–11), koji potpisuju urednici knjige p. Vladimir Horvat, SJ i p. Tonči Trstenjak, SJ. Daljnjim pregledavanjem utvrđujemo kako slijede još dva pisana priloga, koje potpisuju njihovi autori: Stanko Špoljarić, pod naslovom *Marijan Gajšak* (str. 12–23) i Mirela Lenković, *Život za vjeru i*

umjetnost (str. 24–43). Preostala glavna knjige sadrži kolorirani fotografski prikaz prelijepih umjetničkih radova p. Marijana, koji su ovdje priloženi i tehnički vrlo dobro izvedeni (str. 45–179), i koje je, kako možemo naslutiti iz već spomenutog *Proslova uredništva*, najvjerojatnije izveo Mario Lenković. Slijedi potom poglavlje *Biografija* (str. 182–197), koje se, kako čitamo iz priloženog teksta, odnosi na život p. Gajšaka, ali ne znamo tko je autor teksta, kao ni niza priloženih vrijednih i pretežno koloriranih fotografija iz osobnog života i rada p. Gajšaka.

Kao što je upravo spomenuto, redoslijed ove monografije pod naslovom *Marijan Gajšak — sakralna umjetnost* kreće ponajprije od *Proslova uredništva* iz pera već spomenute dvojice uglednih autora i najboljih poznavatelja života i djela p. Gajšaka. Uz uobičajene, ali i potrebne zahvale autorima i suradnicima knjige Mariju Lenkoviću i Mireli Lenković, potom i Galeriji *Laudato* u Zagrebu za izdašnu potporu pri tiskanju knjige, autori *Proslova* daju sažet, ali i vrlo dobar uvod u život i djelo p. Gajšaka. Kako vrlo lijepo ističu, Gajšakov je relativno kratak život

»protekao u otkrivanju tragova ljepote prosute svijetom« (str. 8). Autori također primjećuju da je p. Gajšak ustrajno »tražio sintezu Liturgije i umjetnosti«. U nastavku njihova teksta nalazimo i dostojno izrečene bitnosti, pa ako hoćemo i opisana nastojanja, kao i plodove Gajšakova umjetničkoga opusa, a oni su u svojoj biti išli za tim »da barem dijelom dotakne stvoreno od Stvoritelja« (isto, str. 8–9).

Kao uvod u monografiju urednici ističu i nekoliko najvažnijih umjetničkih izazova p. Gajšaka, kao i glavna ostvarenja njegova rada. Ponajprije, uspješno ostvarenje narudžbe umjetničkog uređenja kapele *Srca Isusova na Fratrovcu* u Zagrebu godine 1968, koje je izveo još kao »samouki kipar«, i koje je likovno

prikazano u drugom glavnom dijelu ove knjige.

Kao drugi veliki umjetnički izazov p. Gajšaka autori ističu njegovu realizaciju projekta *ukrašavanje mostarske katedrale* s divovskim vitrajima četvorice evanđelista osamdesetih godina prošloga stoljeća. Kao što svjedoče odabrani likovni prilozi u drugom glavnom dijelu knjige, projekt je izveden između 1983. i 1985. godine. Nažalost, kako ističu i sami autori, taj je stvaralački opus uništen agresivnim bombama u posljednjem ratu.

Autori *Proslova*, koji su ujedno i urednici knjige, sistematiziraju i treći i novi umjetnički uzlet p. Gajšaka, kojega je potakla narudžba vitraja za kapelu *Navještenja Bogorodici* u samostanu Sestara Srca Isusova na Drenovi u Rijeci. Ove Gajšakove radove, kako ističu autori, treba ubrojiti među njegova najljepša umjetnička djela.

Uz navedene činjenice autori *Proslova* ističu da se p. Gajšak osobno najviše ponosio slikom *Sućuti puna — Bogorodica s djetetom Isusom*, s elementima utjecaja ikonografije kršćanskog Istoka. Slika je nastala u stvaralačkom zanosu jedne noći početkom osamdesetih godina i kao simbol ekumenskog susreta na Fratrovcu u Zagrebu. Tu je sliku p. Gajšak držao na stalku do svoje smrti i gotovo je svakodnevno obogaćivao pokojim potezom (usp. također, str. 8–9).

Veliki umjetnički poticaj p. Gajšaku bila je i narudžba udruge *Hrvatski sokol* za vrh humka Hrvatske grude u Maksimiru u Zagrebu godine 1991. P. Horvat i p. Trstenjak ističu da je p. Gajšak u svojoj stvaralačkoj mašti zamislio sokola raširenih ruku, u uzletu, ali ga je nakon njegove prerane smrti godine 1993. ostvario njegov prijatelj, akademski kipar Mladen Mikulin.

Na kraju donosim i ono što mi se čini najvažnijim iz sadržaja *Proslova*. Naime u njegovim zaključnim retcima urednici su napisali i sljedeće riječi, koje ističemo zato što se mogu smatrati i jednim i pravim ključem za razumijevanje života i

djela p. Marijana Gajšaka: »U *Raspetom Kristu za župnu crkvu u Gornjim Andrijevcima* kao da se utjelovila sva duhovna i tjelesna drama p. Marijana, umjetnika i svećenika, pred zagonetkom smrti i dramatičnim pitanjem Onomu koji upravlja životima ljudi, te je u svojoj promisli odlučio prekinuti njegov uzletjeli život i uvesti ga u pozemljarija nedokučiv misterij vječnosti.« Potom nastavlja: »U relativno kratkom životu nije mogao stvoriti veliki opus, ali je ostao jedincat i neponovljiv u suzvežđu hrvatskih likovnih umjetnika. Po naravi skroman i nenametljiv, ali svjestan svojih bogomdanih darova ostavljao je snažan dojam na svakoga s kim bi se susretao.« Osim toga, »ova monografija sakralne umjetnosti nastala je gotovo dva desetljeća od njegova preseljenja — na drugu stranu obale, kako sam reče, učinit će našem prolaznom vremenu prisutnu neprolaznu vrijednost njegova umjetničkog opusa i onoj javnosti kojoj je do danas ostao nepoznat.« (Isto, str. 8–9)

1.3. Osvrt i na ostale priloge u ovoj knjizi

Kao što je već spomenuto, nakon *Proslova* na prvome je mjestu prilog iz pera autora Stanka Špoljarića, pod naslovom »Marijan Gajšak« (str. 12–28). Autor bez uvoda, kao i dobrodošlih tematskih podnaslova u smislu bolje preglednosti rada, opisuje životni put i djelo isusovca Marijana Gajšaka.

U Špoljarićevu prilogu riječ je o brojnim i zanimljivim refleksijama — promišljanjima i pokušajima vrednovanja umjetničkoga opusa p. Gajšaka, koji je, kako se navodi, »živio u ozračju Kristova Križa i uskrsnuća (...) pa je prožimanje vjere sa svakodnevicom uvijek za njega bilo neupitno«. Kako je također napisao, »Gajšak je duboko ulazio u misterij«. Autor se usputno osvrće na odabrane, ali i vrijedne detalje iz Gajšakovih studijskih godina, potom i kasnijih. Zaustavlja se i na dobivenom dopuštenju da liturgiju može služiti i na obredu

sv. Ivana Zlatoustog, kao i za studij istočnog bogoslovlja na Orijentalnom institutu u Rimu. Nabrojao je autor Špoljarić i niz vrijednih Gajšakovih ostvarenja, pa njegovu »raznolikost iščitava u izradi skulptura« (navodi Ruđera Boškovića, ženu u čučnju i Evu), zatim u otkrivanju likovnih ostvarenja »svečanošću vitraja« (navodi *Zaštitu Blažene Djevice Marije* u sjemeništu na Fratrovcu, razumije se isusovačkom, zatim impresivan vitraj *Oganj dodoh baciti na zemlju* u kapelici na Fratrovcu, potom »scenu« *Navještenje* u kapelici u Drenovi blizu Rijeke). Za čitatelje je potonja informacija bez cjelovitog značenja jer autor ništa kaže o kojoj i čijoj kapeli je riječ. Jednako je postupio kada spominje Gajšakovo »viđenje stvaranja« u Bokokotorskom zaljevu na Otoku Gospe od Milosti, i tako redom. Autor se u inače korisnom informativnom prilogu, koji potkrepljuje sa šest dobro odabranih likovnih priloga iz Gajšakova umjetničkoga opusa, uglavnom oslonio na jednostavna sažeta nabranja odabranih Gajšakovih umjetničkih djela.

S druge pak strane, Špoljarić je nastojao proniknuti u motive i bitnosti Gajšakova djelovanja, ali bez dubljih i ozbiljnijih komentara. On polazi kronološkim slijedom od njegove mladosti i školovanja u Klanječkom Dolu (nedaleko grada Klanjca), vremena polaznja Dijecezanske srednje škole u Zagrebu te ulaska u Družbu Isusovu, razumije se u Zagrebu, te do kraja Gajšakova života. Bilo bi dobro da je autor naveo kako je p. Gajšak rođen 1944. godine te umro u Zagrebu 1993. Istina, ti se podaci nalaze u zasebnom prilogu *Biografija* na kraju knjige, ali su i tada teško primjetljivi, i moraju se ciljano tražiti. Naime čitatelj će morati uložiti i dodatni napor da vidi, primjerice, kada je umro p. Gajšak. Osim toga, Špoljarić nigdje ne navodi literaturu kojom se služio. Njegovu prilogu, kao i ostalim priložima u ovoj monografiji, nedostaje sažetak. Osim na hrvatskom, bilo bi od velike koristi da je

isti sažetak objavljen barem na jednome od svjetskih jezika.

Drugi prilog u ovoj monografiji, pod naslovom »Život za vjeru i umjetnost«, napisala je Mirela Lenković (str. 24–43).

U svojem dobro sistematiziranom prilogu autorica na temelju raspoložive literature ustraje na činjenicama prema kojima je p. Gajšak stvarao u različitim medijima: slikarstvu, skulpturi i vitraji. Uz narativno i korektno iznošenje već objavljenih činjenica u tome pogledu, odnosno uredno pozivanje na literarne izvore i Gajšakova umjetnička djela, autorica navedene činjenice dokumentira i s pomno odabranih devet autorskih priloga iz Gajšakove umjetničke ostavštine.

Međutim, kako čitamo već u samom naslovu autoričina priloga, ona iznosi načelno stajalište prema kojemu je p. Marijan Gajšak »živio za vjeru i umjetnost« (usp. naslov, str. 24). Ipak, uz poštivanje autoričine dobre volje i uložnog truda, neka mi bude slobodno primijetiti i sljedeće: u kršćanskome životu, a pogotovo svećeničkom, ne živi se za vjeru i umjetnost, već za Krista Gospodina i za njegovo tijelo, koje je Crkva. Umjetničkim talentom nastoji se služiti izgradnji Crkve i svih drugih ljudi dobre volje, što je doista primjerno činio i p. Marijan Gajšak. Stoga bi zacijelo bilo primjerenije isticati da je p. Gajšak služio svojim djelima vjeri i promicanju pravednosti, evanđeoske, dakako. Svjedoči o tome i molitva sv. Ignacija Lojolskog *Uzmi Gospodine*, koju autorica lijepo navodi kao uvodni *motto* u svoj prilog (str. 24), ali još uvijek, čini se, ne raspoznavajući njezinu bit u životu i radu p. Gajšaka. Osim toga, na istu se Ignacijevu molitvu, odnosno na njezin duh i poruke, autorica u daljnjem dijelu svoga priloga o životu i radu p. Gajšaka uopće više ne referira.

U cjelini sadržaja svojega priloga autorica Mirela Lenković ustrajno se pita: »Gdje su zapravo Gajšakove motivacije i doživljaji njegovog osobnog svijeta u

ovim modernim vremenima?» (Str. 24) No ne uspijeva ih pronaći, pa ni djelomično. Stoga malo dalje postavlja i druga dva pitanja: »Kako doživjeti Gajšakova djela i kako sagledati njegov cjelokupni likovni opus?» (Str. 26). Kako i sama odgovara, moguće ih je doživjeti na više načina: primjerice »kao umjetnička djela, te sagledati njihovu estetsku i stilsku vrijednost«. Također »i na način kako ih doživljavaju vjernici, te Gajšakovo stvaralaštvo tada izvan estetskog vidokuruga dobiva i posve drugačiji, vjerski aspekt« (str. 26). Ne bih se ovdje upuštala u moguća nadmetanja s brojnim pojmovima koje koristi autorica, ali ipak mislim da »estetski vidokrug«, kako također navodi, nije nipošto posve drugačiji u vjernika, odnosno ne mora biti, te da se estetika itekako može naći i nalazi se u žarištu vjerničkoga doživljaja Gajšakovih djela. Pa i sam Gajšak bio je vjernik!? Autorica je vjerojatno željela kazati da će vjernik dublje doživjeti Gajšakova djela nego nevjernik, ali je to onda bilo potrebno mnogo jasnije izreći, a nipošto upućivati na nedostatak estetskog doživljaja koji će u vjernika izostati ili eventualno biti umanjen, što se daje iščitati iz njezinih rečenica. Osim toga, autorica malo podalje govori o »područjima isusovačke umjetnosti«, i taj termin »isusovačka umjetnost« više puta ponavlja u svome prilogu (primjerice str. 26; 28; 34). Stoga neka mi bude dopušteno upozoriti da u stručnome smislu, pa i u povijesnom, taj pojam ne odgovara činjenicama. Naime mislim da »isusovačka umjetnost« ili pak »umjetnost isusovaca« kao takva ne postoji. Ali postoji isusovačka, ili još bolje ignacijanska duhovnost, koja je življenjem isusovaca, ali i njihovih suradnika, tijekom povijesti obogaćivala svijet svojim korisnim plodovima, također i u područjima umjetnosti, arhitekture, graditeljstva, baš kao i u višestrukim područjima u gotovo svim granama znanosti. Međutim, stoji autoričin iskaz da je p. Gajšak polazio od isusovačkoga načela, ili kako ona

ističe gesla: *Sve na veću slavu Božju — Omnia ad maiorem Dei gloriam*, samo je ispustila latinsku riječ *Omnia* (usp. str. 26. i sl.). Nažalost, autorica i ovdje donosi površnu ocjenu kako se p. Gajšak »zajedno sa svojom subraćom nakon ulaska u red i po njemu ponašao«, misleći na gornje isusovačko geslo, i to zato »jer je cijeli svoj život posvetio vjeri« (usp. str. 26, i dalje, više puta). Čini mi se da autorica ovdje, ali i u ostatku svog priloga, često koristi riječi koje još uvijek dovoljno ne razumije, i teško bi mogla objasniti što ustvari misli pod tim iskazima. Više ne mislim o tome govoriti, ali neka mi ipak bude dopušteno navesti i sljedeće: autorica u jednoj malo poduljoj, ali inače vrijednoj rečenici, tumači čitateljima kako su svi likovni radovi p. Gajšaka bili »prožeti dubokom i iskrenom ljubavlju prema Spasitelju i Kristu« Nije riječ naime o dvije osobe, kako se daje razumjeti iz autoričinih riječi, nego o jednoj, Kristu Spasitelju, gdje kad koristimo oba imena, onda uvijek ime Krista stavljamo ispred naslova Spasitelja.

Uz rečeno, smatram potrebnim istaknuti da je autorica svoj prilog zaključila vrijednim mislima koje zavređuju biti navedene u cijelosti: »Čovjek je Božje stvorenje, on je podčinjen zakonima prirode, ali njegov duh zakoračuje s onu stranu nevidljivog svijeta, nadilazi granice, i za njega mnogo toga postoji upravo izvan te materijalne veličine. Nedvojbeno je to ono nešto posebno što ćemo još otkrivati svaki put kad se susretnemo s nekim Marijanovim djelom, čiju je estetsku i religioznu vrijednost važno prepoznati u sadašnjosti i sačuvati u budućnosti.« (Usp. str, 40). Razumije se, želimo takva iskustva svima koji će se susretati s djelima p. Gajšaka.

1.4. Likovni prilozi — težište monografije o djelu p. Marijana Gajšaka

Kao što smo već i spomenuli, težište monografije ili njezin središnji i glavni

dio kolorirani je fotografski prikaz prelijepih umjetničkih radova p. Marijana Gajšaka (str. 45–179). Oni su tehnički vrlo dobro izvedeni, i njih je, kako pretpostavljamo iz *Proslova uredništva*, izveo Mario Lenković. Ispod svake fotografije nalazimo uz naslov djela uredno opisan materijal na čijoj je podlozi radio p. Gajšak: primjerice glina, bronca, papir, vitraj, glava, itd., zajedno s precizno napisanim dimenzijama, npr: visina ili pak opis 26 x 50 cm i sl., zajedno s godinom nastanka, kao i mjestom gdje se likovno djelo nalazi danas. Bilo bi također vrijedno znati tko je priredio ove vrijedne detalje kataloškog opisa ovdje predstavljenih umjetničkih djela p. Marijana Gajšaka.

Ni za taj središnji likovni i dokumentarni dio knjige ne nalazimo nikakva sadržaja, koji bi ponajprije bio od dragocjene pomoći svakome čitatelju da vidi o kojim je likovnim djelima p. Gajšaka ovdje riječ. Istom pomnim prelistavanjem navedenih stranica dolazimo do sljedeće konstatacije: nakon naslovne stranice *Fratrovac u Zagrebu* (str. 46) te kolorirane fotografije koja je pogled na Sjemenište »Augustin Bea« na Fratrovcu, slijedi kolorirani prikaz likovnih djela p. Gajšaka koja se danas nalaze u tamošnjem sjemeništu i kapeli Srca Isusova, i koja je on izveo tijekom 1969. i 1970. godine, a manjim dijelom 1991. godine (str. 47–75). To su primjerice *Majčina zaštita*, vitraj, atrij sjemeništa »Augustin Bea«, *Vitraj* iznad ulaznih vrata u kapelu Srca Isusova, zatim *Skica* za vitraj na Fratrovcu, akvarel na papiru, *Oganj dođoh baciti na zemlju* (Lk. 12, 49); *Jaganjac Božji*, bronca, u kapeli Srca Isusova; *Ambon* u kapeli Srca Isusova. Slijede potom kolorirani dokumentirani detalji: *Simbol sv. Mateja evanđelista*, *Simbol sv. Marka evanđelista*, *Simbol sv. Luke evanđelista*, *Simbol sv. Ivana evanđelista*. Potom *Križ*, vitraj u kapeli Srca Isusova, te *Raspelo*, bronca, za istu kapelu. Zatim također za kapelu kip Srce Isusovo, bronca, visina 2, 98 m, širi-

na 2, 50 m, potom i svetohranište, bronca 39, 5 cm x 39, 5 cm. Kao što sam već spomenula, bilo bi vrijedno znati tko je autor ovih osobito korisnih kataloških opisa, od kojih ovdje spominjemo samo nekoliko odabranih primjera.

U istoj tematskoj cjelini, odnosno poglavlju *Fratrovac*, nalazimo i fotografije sljedećih Gajšakovih umjetničkih djela: *Kardinal Augustin Bea*, patinirani gips. Zatim skice koje je p. Gajšak izradio 1991. godine: *Sv. Marko evanđelist*, *Sv. Luka evanđelist*, *Sv. Matej evanđelist*, sve olovka na papiru; i *Sv. Ivan evanđelist*, crtež na papiru. Slijede potom i skice u boji za vitraj već spomenutih evanđelista, koje je također p. Gajšak izradio 1991. godine, kao i *Jaganjac Božji*, voštani pastel, tuš, akvarel.

Sljedeća ili druga tematska cjelina nosi naslov *Otok Gospe od Milosti, Boka kotorska* (str. 77–85). Ona dokumentira umjetničke vitraje koje je godine 1972. izradio p. Gajšak za spomenutu kapelu na Otoku Gospe od Milosti u Boki kotorskoj, među kojima je i vitraj *Pozdrav Suncu* iznad kora (zapad) ili pak *Vitraj Duha Svetog*, iznad oltara. I oni su, kao i u poglavljima koja slijede, također kataloški stručno opisani.

Treća pak tematska cjelina nosi naslov *Mostar* (str. 87–101), i dokumentira umjetničke radove p. Gajšaka u Mostarskoj katedrali, koje je izveo između 1983. i 1985. godine. Među inima ovdje navodimo vitraje *Sv. Matej* i vitraje drugih evanđelista, potom i vitraj *Kada budem uzdignut sa zemlje*, kao i više skica za istoimene vitrajne kompozicije u Mostarskoj katedrali. Među njima je i skica za vitraj *Presveto Trojstvo*, izvedba tuš, akvarel na papiru (26 x 50 cm).

Četvrta tematska cjelina pod naslovom *Drenova kod Rijeke* dokumentira likovno ukrašavanje tamošnje kapele Sestara presvetog Srca Isusova, koje je izveo p. Gajšak tijekom 1986. godine (str. 103–115). Riječ je, primjerice, o skicama za vitrajne kompozicije *Bogorodica s Djetetom Isusom*; *Arkandeo Gabrijel*;

Jaganjac Božji ili pak studija za vitraj *Gorući grm*; vitraj *Simbol Duha Svetoga* i drugo.

Peta tematska skupina prikazuje *Skulpture* koje je p. Gajšak izveo s prekidima između 1971. i 1991. godine (str. 117–156). To su primjerice *Glava Krista*, bronca; Studije za skulpturu *Eva*, Studija glave muškarca, Grad na gori, glina, izvedeno u Rimu; *Uskrsnuće*, reljef, gipsani odljev, također Rim (1987); *Anđeo na praznom grobu*, patinirani gips; *Raspelo*, bronca, za kapelu Sestara franjevki Bezgrješne, Barutanski ogranak, u Zagrebu. Ili pak prekrasni *Medaljon* u povodu 100 godina *Glasnika Srca Isusova i Marijina* (1988). Tu je i skulptura *Sv. Josip Radnik* (1971) s brojnim detaljima. Zatim skulptura glave: *Stjepan Glavač*, hrvatski kartograf, bronca; *Glava svećenika*, gips; *Predanje*, patinirani gips, također *Ivan Merz*, bronca; *Virginitas*, detalj; *Djevojačka glava (Imaginacija)*, gips; *Zamišljena*, patinirani gips, *Studija za glavu Krista*, glina i drugo.

Šestu, posljednju tematsku skupinu čine Gajšakovi umjetnički radovi na papiru koje je također vrijedno spomenuti, i koje je izradio između 1971. i 1991. godine (str. 159–179). U središtu ove skupine radova svakako jest *Krist Pantokrator — Svevladar*, tempera, platno i aplicirani papir (1971. godine). Tu je i već više puta spomenuta slika *Sućuti puna — Bogorodica s djetetom Isusom*, platno i aplicirani papir (1980–1990). Među ostalim ovdje prikazanim umjetničkim djelima p. Gajšaka ističemo Studiju za vitraj *Božje oko*, papir, kombinirana tehnika. Zatim izdvajamo i djelo *Sv. Ignacije de Loyola*, kombinirana tehnika, papir; te *Anđeo na praznom grobu*, također kombinirana tehnika, na papiru. Zatim *Raspelo*, olovka na papiru, te *Uskrsnuće*, pastel. Također i *Majka Crkve*, olovka na papiru; *Bogorodica s djetetom Isusom*, crtež, olovka na papiru. U toj skupini radova nalazimo i skicu za grb Starješinstva hrvatskoga sokolskog saveza, olovka na papiru (godine 1990) te *Nacrt grba*

za Filozofski fakultet Družbe Isusove. Uz sve priloge pomno se navode i kataloški mjerni opisi.

Na samom kraju ove monografije posvećene p. Gajšaku nalazimo i posljednje poglavlje, *Biografija* (str. 182–197), kojemu ne znamo autora, zajedno s nizom priloženih vrijednih i pretežno koloriranih fotografija iz njegova života i rada.

Recimo na kraju da je monografija *Marijan Gajšak — sakralna umjetnost* vrijedan doprinos poznavanju života i umjetničkoga opusa isusovca P. Marijana Gajšaka. U njezino kreiranje njezini su autori uložili mnogo truda, što se ogleda i u njihovim priložima, prije svega u likovnim sadržajima, koji čine i pretežni dio ove knjige, i prema kojima ona zasigurno nadmašuje sve dosadašnje pokušaje promocije Gajšakova umjetničkoga rada. S druge pak strane monografija obiluje i brojnim nedorečenostima, u čijem su žarištu ponajprije nedostatak sistematičnoga pristupa umjetničkome djelu p. Gajšaka.

Želim također istaknuti da umjetnički opus p. Gajšaka svjedoči kako je svojim djelima ujedinio cjelinu prostora hrvatskoga naroda, radeći i u crkvama i kapelama koje su danas izvan hrvatskih državnih granica. Stoga je ova monografija, *Marijan Gajšak — sakralna umjetnost*, zasigurno i ozbiljan poticaj za daljnju i prijeko potrebnu kvalitetniju sistematizaciju njegova umjetničkog opusa, kako u smislu stručnoga rada, tako i u smislu njegove popularizacije. Drugim riječima, p. Gajšak ostao je i treba ostati svojim umjetničkim doprinosima zauvijek prisutan u hrvatskom narodu: u njegovim crkvama i kapelama, u zemlji kao i izvan nje, kao i u umjetničkoj baštini koju nam je ostavio. Upravo stoga valja nam nastaviti raditi na promociji njegovih baštinjenih vrijednosti, i uvijek iznova i zajedno s njima surađivati, pokazivati ih te ih živjeti i raditi. Jednako kao i p. Gajšak, služiti svima u otajstvu darovane nam svakidašnjice.

Agneza Szabo